

Оперативно-розшукова протидія бандитизму

М. М. Перепелиця

кандидат юридичних наук, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті проаналізовано історію протидії бандитизму на території України. Розглянуто окремі елементи оперативно-розшукової характеристики бандитизму, організації боротьби та оперативно-розшукового попередження цього явища. Запропоновано шляхи удосконалення оперативно-розшукової протидії бандитизму в Україні.

В. В. Шендрик

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, начальник кафедри оперативно-розшукової діяльності Харківського національного університету внутрішніх справ

Ключові слова: бандитизм, ретроспективний аналіз, оперативно-розшукова діяльність, шляхи удосконалення.

В статтє проанализирована история противодействия бандитизму на территории Украины. Рассмотрены отдельные элементы оперативно-розыскной характеристики бандитизма, организации

борьбы и оперативно-розыскного предупреждения этого явления. Предложены пути усовершенствования оперативно-розыскного противодействия бандитизму в Украине.

Ключевые слова: бандитизм, ретроспективный анализ, оперативно-розыскная деятельность, пути усовершенствования.

In the paper history of brigandage counteraction is analysed on territory of Ukraine. The separate elements of special investigative description of brigandage, organization of fight and special investigative prevention of this phenomenon, are considered. The ways of improvement of special investigative counteraction of brigandage are offered in Ukraine.

Keywords: brigandage, retrospective analysis, special investigation activity, ways of improvement.

Бандитизм – негативне суспільне явище, на жаль, завжди супроводжував буремні часи нашої історії. Наші дні не стали винятком. Разом з тим мінливість цього явища зумовляє недостатню увагу до нього з боку дослідників оперативно-розшукової науки. Як підтверджує практика, саме бандитизм є одним з найвищих проявів організованої злочинності, що у разі неконтрольованого його зростання виникає загроза не лише безпеці громадян, але й існуванню держави.

Згідно з Кримінальним кодексом України (далі – КК України) бандитизм – це організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі, які караються позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна [1, ст. 257]. Пленум Верховного Суду України постановив, що під бандою можна розуміти не лише

злочинну організацію, але й організовану групу, а її метою може бути вчинення лише одного нападу, який потребує ретельної тривалої підготовки. Вирішальне значення для застосування ст. 257 КК України має встановлення таких специфічних для банди рис, як: а) озброєність; б) мета нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб [2, с. 91-92].

Питання боротьби з бандитизмом оперативно-розшуковими методами свого часу досліджувалися О. М. Бандуркою, А. І. Гуровим, В. А. Лукашовим, А. І. Музевим, Д. Й. Никифорчуком, М. А. Погорецьким, В. О. Сілюковим, В. Г. Телійчуком, Ю. Е. Черкасовим, А. С. Шляпошниковим та ін.

Історія боротьби з бандитизмом в нашій країні є досить давньою. Не вдаючись до глибокого аналізу, хотілося б відзначити, що найбільш активно оперативно-розшуковими методами та засобами із цим явищем почали боротися після початку формування СРСР. У боротьбі з бандами органам Всеросійської надзвичайної комісії (далі – ВНК) згідно наказу ВНК від 8 січня 1921 р. рекомендувалося застосовувати внутрішню агентуру, узяття на облік і перевірку всіх підозрілих осіб [3, с. 89].

Розглядаючи серед іншого боротьбу з бандитизмом у 20-ті роки ХХ ст., В. Г. Телійчук відзначає, що про боротьбу міліції з бандитизмом і розбійними нападами того періоду свідчать такі дані: вилучено зброї у населення у 1923-1924 рр. – 11 328 шт., в 1924-1925 рр. – 14 467 шт. [4, с. 62]. За 1923-1924 роки в Україні ліквідовано 97 банд, затримано 1907 бандитів і, крім того, 284 убито й 62 поранено. Відібрано у бандитів 244 гвинтівки, 200 обрізів, 264 револьвери й 8 кулеметів [5, с. 155].

З кінця 20-х і до кінця 50-х років у кримінальному законодавстві розрізнялись політичний і кримінальний бандитизм.

Перший містився в Розділі I «Контрреволюційні злочини» (ст. 54-2), другий – у Розділі II «Злочини проти порядку управління» (ст. 56-17) [6, с. 108].

У наступні роки радянської влади політичний та загальнокримінальний бандитизм стали періодично розділяти за компетенцією того чи іншого органу державної влади.

Так, у середині 1940 року для поліпшення оперативної роботи й посилення боротьби з бандитизмом у західних областях України було організовано відділки по боротьбі з бандитизмом, їх було створено як по лінії Управління державної безпеки НКВС, так і по лінії міліції, причому відділки при УДБ вели боротьбу з політичним бандитизмом, а відділки при органах міліції – з кримінальним [6, с. 114]. У зв'язку з воєнним часом ці відмінності стерлися, але вже у 1947 р., як відмічає Дж. Бурдс, каральні органи знов почали проводити юридичні відмінності між ними. Секретним наказом за номером 0074/0029 від 21 січня 1947 р. спецгрупи і всі інші військові та інформаційні структури на Західній Україні передавалися з ведення МВС під юрисдикцію МДБ [7, с. 28].

У багатьох дослідженнях підкреслюється, що стаття про бандитизм часто застосовувалася саме до повстанських груп Західної України та Прибалтики, а також у місцях позбавлення волі. Коментуючи останню позицію, В. Г. Телійчук звертає увагу на те, що характерним з цього погляду є Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про заходи щодо посилення боротьби з особливо злісними проявами бандитизму серед ув'язнених у виправно-трудових таборах» від 13.01.1953 р. Це поняття в Указі не розкрито, але широко застосовано при придушенні масових заворушень серед ув'язнених. Після знищення озброєних формувань у Західній Україні та Прибалтиці застосування

статті про бандитизм різко скоротилося [8, с. 22].

На початку 90-х років в Україні, як і в інших колишніх союзних республіках, унаслідок складних соціально-економічних процесів організована злочинність та корупція почали проникати в усі сфери суспільного життя країни, перетворилися на один з ключових інструментів боротьби за владу, створили загрозу національній безпеці молодій державі [9, с. 294]. Знов почав набирати оберти бандитизм. Однак, вже на початку 2000 років вдалося переломити цю негативну тенденцію.

Сьогодні, у зв'язку з останніми подіями, в Україні різко загострилась оперативна обстановка. Знов почали активно формуватися банди. Як показує практика Північного Кавказу, подібний сплеск бандитизму часто переростає у симбіоз бандитизму та тероризму. В Україні подібну тенденцію можна побачити з поточних новин. За 10 місяців 2014 року було зареєстровано 10 злочинів за ст. 257 КК України (бандитизм), натомість за цей же період зареєстровано 1325 терористичних актів порівняно з 4 зареєстрованими за весь 2013 рік.

Ураховуючи ці тенденції, вважаємо, що з певною долею ймовірності можна спрогнозувати потенційні загрози (особливо для звільнених від незаконних збройних формувань районів України) у цій сфері, на прикладі поточної ситуації у Північно-Кавказькому регіоні Російської Федерації [10, с. 95-96]:

- консолідація злочинного середовища, підвищення згуртованості кримінальних структур, у тому числі міжрегіональних;
- збільшення масштабів різних форм протиправної поведінки, обумовлених корисною мотивацією;
- здійснення масштабних посягань на грошові кошти і матеріальні цінності;

- розширення представниками бандпідпілля корупційних відносин з представниками органів влади і управління, а також їх підвищений інтерес до безпосереднього входження в органи влади в результаті виборів;
- існуюча небезпека здійснення терористичних акцій, особливо в місцях масового скупчення людей, на об'єктах життєзабезпечення і транспорту, інтенсивність екстремістських проявів;
- слабкість оперативних позицій в даному середовищі, а отже, низький рівень ведення оперативних розробок, що полягає в тому що первинні матеріали не отримують свого підтвердження або під час розробок втрачається активність, і в результаті вдається притягнути до кримінальної відповідальності лише рядових виконавців.

У зв'язку з вищезазначеним необхідно посилити роботу оперативно-розшукових підрозділів у протидії з бандитизмом. Для цього потрібно розробити чіткий алгоритм дій оперативних працівників, адаптований до сучасних реалій. Цей алгоритм має містити заходи щодо виявлення та попередження бандитизму, організацію боротьби з цим явищем, а також враховувати суттєві елементи його оперативно-розшукової характеристики.

Розглядаючи окремі елементи оперативно-розшукової характеристики бандитизму, слід відзначити суттєву роль конспірації у діяльності відповідного організованого злочинного угруповання. При цьому М. А. Грібов та А. А. Венедіктов зауважують, що у структурі конспірації можна виокремити два взаємопов'язані блоки. Перший – забезпечення охорони від витoku інформації про злочинну діяльність та причетних до неї осіб. Другий – дезінформація приватних і посадових осіб. До першого блоку можна віднести: організа-

цію структури формування, збереження таємниці його членами, а також режимні й контррозвідувальні заходи. Контррозвідувальні заходи можуть бути диференційовані за трьома основними напрямками: запобігання впровадженню злочинного формування, а також виявлення вже впроваджених туди оперативних працівників або осіб, які з ними співпрацюють; протидія оперативно-технічним заходам правоохоронних органів; протидія візуальному спостереженню за членами організованого злочинного формування. Дезінформація громадян і посадових осіб здійснюється шляхом маскуванню та легендованого спілкування. Маскування відповідає здійсненню суб'єктами конспірації певних зовнішніх видозмін. Об'єктами маскуванню виступають: члени злочинних формувань, предмети злочинної діяльності, злочинна поведінка, приміщення, де проводиться злочинна діяльність, обставини та сліди злочину. Спілкування з використанням легенд може здійснюватися як за ініціативою суб'єктів конспірації, так і за ініціативою приватних і посадових осіб [11, с. 31-32].

При дослідженні бандитизму слід враховувати те, що для нього є характерним чітке планування кожного злочину. Злочинна організація, як і будь-яка інша, не відрізняється постійністю «колективу». Постійний склад не потрібен, коли на перше місце виходять організаційно-комунікативні зв'язки між учасниками, їх статус в системі кримінального розподілу праці. У даному випадку, «праці» управлінської [12, с. 59]. Ця обставина на теперішній час значно ускладнює процес документування діяльності банди.

Продовжуючи тему оперативно-розшукової характеристики бандитизму, слід враховувати, що велику небезпеку становлять бандитські угруповання, сформовані на етнічній основі. Ха-

рактерними ознаками етнічних злочинних угруповань, зауважує О. О. Леяк, є те, що їх члени мають спільну психологію та національну самосвідомість, вони відстоюють власну етнічну ідентичність, перебуваючи у меншості в багатонаціональному суспільстві. Завдяки цьому у власній етнічній групі кожний із співвиконавців почувається впевненіше, що, в свою чергу, сприяє прийняттю рішення про вчинення більш тяжких злочинів. Етнічні злочинні угруповання, насамперед, слід розрізнати за національною (етнічною) ознакою, а саме: грузинські, чеченські, азербайджанські, вірменські, китайські, циганські та ін. Слід підкреслити, що представникам деяких народностей властиві особливо жорстокі способи вчинення злочинів, що пояснюється звичаями та традиціями свого народу, ненавистю до представників інших національностей [13, с. 200, 201].

Одним з найбільш пріоритетних напрямів у боротьбі з бандитизмом є недопущення вчинення учасниками банди завершених злочинів. У цьому контексті на передній план виходить такий аспект оперативно-розшукової діяльності, як попередження злочинності. У досліджуваному контексті актуальним стає декілька напрямів роботи: 1) створення передумов до вчасного виявлення причин та умов бандитизму та їх усунення; 2) виявлення задуму на створення банди та здійснення відповідних оперативно-розшукових заходів щодо запобігання цьому; 3) припинення діяльності бандитських угруповань на етапі підготовки або замаху на вчинення конкретного злочину.

Характеризуючи останній напрям діяльності оперативно-розшукових підрозділів, А. І. Музеев відзначає, що у цих випадках доводиться вирішувати неминучу дилему – чи реалізовувати опера-

тивні матеріали по злочинах, що мали місце (пов'язані, наприклад із забезпеченням діяльності банди), або продовжити оперативну розробку для документування мети створення банди – здійснення нападів. У цій ситуації не можуть даватися однозначні рекомендації. Керівниками ОВС рішення повинне обиратися з урахуванням оперативного ризику, рівнем оперативного контролю за розвитком криміногенної ситуації. Важливе значення при цьому набуває інформаційне забезпечення оперативної розробки [14, с. 70].

А. І. Музеев також відзначає важливість розділення бандитського угруповання на цьому етапі попередження. При цьому етап безпосередньої реалізації заходів розділення повинен поєднувати:

1) ухвалення рішення про початок проведення запланованих заходів з урахуванням достатніх відомостей про склад учасників злочинної групи, фактах її протиправної діяльності;

2) забезпечення контролю за перебігом реалізації заходів (зокрема із залученням можливостей оперативно-технічних підрозділів та підрозділів оперативної служби);

3) організацію оперативного документування;

4) готовність, у разі потреби, до проведення активних дій, у тому числі силових заходів з використанням сил загонів спеціального призначення, які можуть носити характер припинення як відповідної реакції на негативні процеси з боку учасників групи, що розділяється [14, с. 71].

Особливого значення у виявленні та попередженні бандитських угруповань має такий оперативно-розшуковий захід, як виконання спеціального завдання, пов'язаного з розкриттям злочинної діяльності організованих злочинних груп і злочинних організацій. Це підтверджується як практикою, так і обґрунтовується

ся у багатьох теоретичних дослідженнях, зокрема М. Ю. Азарова [15, с. 12].

Організацію оперативно-розшукової діяльності по боротьбі з бандитизмом, погоджуючись з В. М. Аتماжитовим та А. І. Музеевим, можна визначити як комплекс (систему) спеціальних організаційних заходів, здійснюваних керівниками органів внутрішніх справ, оперативних підрозділів та іншими суб'єктами з метою ефективного застосування ними оперативно-розшукових сил, заходів, засобів, методів і форм щодо попередження формування організованих злочинних структур бандитської спрямованості, а також виявленню і розкриттю вчинюваних ними злочинів [16, с. 73-74]. Правову основу такої організації складає сукупність нормативно-правових актів, які прямо або опосередковано регламентують організаційно-управлінські та організаційно-тактичні питання оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ по боротьбі з бандитизмом [17, с. 50].

В Україні провідну роль у боротьбі з бандитизмом відіграють оперативні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю та карного розшуку. Вирішальне значення в організації протидії бандитизму відіграє налагодження ефективної внутрішньої та зовнішньої взаємодії цих підрозділів.

А. І. Музеев виокремлює такі форми внутрішньої взаємодії ОВС у боротьбі з бандитизмом:

- поточний обмін оперативними відомостями та інформацією гласного характеру, що містять дані про наявність організованого злочинного угруповання бандитської спрямованості, про факти і характер протиправної діяльності;
- спільне обговорення наявної інформації на робочих зустрічах, об'єднаних оперативних нарадах керівників підрозділів ОВС з проблемних питань боротьби з бандитизмом;

- спільне проведення операцій, окремих заходів стосовно організованих злочинних угруповань бандитської спрямованості, що вимагають комплексного використання сил і засобів;
- створення оперативних груп з метою вирішення конкретних завдань розділення організованих злочинних угруповань, розкриття і розслідування злочинів, що викликають підвищений суспільний резонанс;
- узгоджене планування заходів щодо боротьби з бандитизмом;
- виконання окремих заходів в інтересах або на прохання підрозділів, що взаємодіють у боротьбі з бандитизмом [18, с. 64-66].

Зовнішня взаємодія ОВС у протидії бандитизму в сучасних реаліях, на нашу думку, має відбуватися, перш за все, зі Службою безпеки України, прокуратурою, у рамках співпраці з правоохоронними органами країн, що межують з Україною, а також ФБР (США), Федеральною кримінальною поліцією (ФРН) та Національним кримінальним агентством (Великобританія).

Підсумовуючи, слід зазначити, що МВС України сьогодні має вжити рішучих заходів недопущення зростання бандитизму на підконтрольних Україні територіях. У зоні антитерористичної операції слід збільшити кількість оперативно-пошукових груп з кваліфікованих працівників Служби безпеки України, управлінь по боротьбі з організованою злочинністю та карного розшуку, посилити їх взаємодію з підрозділами Національної гвардії України та збройних сил. Потрібно максимально стримати поширення кримінальної хвилі на мирні території України. Разом з тим слід забезпечити суворе дотримання конституційних прав і свобод громадян на цих територіях та безумовне дотримання законності.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1416595223484766>.
2. *Плужнік О. І.* Бандитизм: кримінально-правова характеристика / О. І. Плужнік // Південноукраїнський правничий часопис. – 2013. – № 4. – С. 90-93.
3. *Шагланов А. Н.* Правовые основы и механизм противодействия бандитизму в РСФСР 1920-1925 гг. / А. Н. Шагланов // Система ценностей современного общества. – 2011. – № 19. – С. 87-92.
4. *Телійчук В. Г.* Историко-правовой анализ борьбы с разбойными нападениями в Украине в 20-х – начале 30-х годов XX столетия / В. Г. Телійчук // Проблемы правоохранительной деятельности. – 2012. – № 2. – С. 59-65.
5. *Чернуха О. В.* Боротьба міліції Харківщини з бандитизмом у роки НЕПу / О. В. Чернуха // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Сер.: «Історія та географія». – 2012. – Вип. 43. – С. 152-156.
6. *Никифорчук Д.* Науково-історичний аналіз боротьби з бандитизмом в Україні в період 1922-1940 років / Д. Никифорчук, О. Заблоцька // Вісник Академії управління МВС. – 2010. – № 4(16). – С. 108-114.
7. *Бурдс Дж.* Советская агентура: Очерки истории СССР в послевоенные годы (1944-1948) / Джеффри Бурдс. – Москва – Нью Йорк : Современная История, 2006. – 296 с.
8. *Телійчук В. Г.* Боротьба з бандитизмом та розбійними нападами в Україні в післявоєнні (1946-1953) роки / В. Г. Телійчук // Держава та регіони. Сер.: Право. – 2014. – № 1. – С. 18-23.
9. *Паніч Ю. В.* Боротьба з організованою злочинністю: ретроспективний погляд на радянську і пострадянську практику / Ю. В. Паніч // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2010. – Вип. 22. – С. 292-299.
10. *Магомедов Ш. Б.* Современные аспекты противодействия бандитизму и экстремизму / Ш. Б. Магомедов, А. М. Абдулатипов // Юридический вестник ДГУ. – 2013. – № 3. – С. 94-99.
11. *Грибов М. А.* Конспірація злочинної діяльності / М. А. Грибов, А. А. Венедіктов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2010. – Вип. 22. – С. 23-33.
12. *Ростокинський А. В.* Организованная преступность глазами сотрудников правоохранительных органов / А. В. Ростокинський, О. Н. Ширококов // Бизнес в законе. Экономико-юридический журнал. – 2008. – № 4. – С. 56-59.
13. *Леяк О. О.* Етнічні злочинні угруповання в Україні: проблема протидії / О. О. Леяк // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2011. – Вип. 24. – С. 199-204.
14. *Музеев А. И.* Вопросы организации оперативно-розыскного предупреждения бандитизма / А. И. Музеев // Вестник Казанского юридического института МВД России. – 2014. – № 3(17). – С. 68-73.
15. *Азаров М. Ю.* Особливості виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації / М. Ю. Азаров // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 1. – С. 11-18.
16. *Атмажитов В. М.* Некоторые аспекты определения сущности организации оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел по борьбе с бандитизмом / В. М. Атмажитов, А. И. Музеев // Вестник Казанского юридического института МВД России. – 2011. – № 6. – С. 50-56.
17. *Музеев А. И.* Некоторые проблемы правового регулирования организации оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел по борьбе с бандитизмом / А. И. Музеев // Вестник Казанского юридического института МВД России. – 2011. – № 6. – С. 50-56.
18. *Музеев А. И.* Внутреннее взаимодействие органов внутренних дел по борьбе с бандитизмом / А. И. Музеев // Вестник Казанского юридического института МВД России. – 2012. – № 9. – С. 62-69.